

**ARAB TILI VA O'ZBEK TILI MORFOLOGIYA HAMDA
SINTAKSISINING QIYOSIY TAHLILI**

Roziya Rahimjonova

Namangan shahar 43-maktabda tashkil etilgan

“Oftob” – badiiy ijod va adabiyot klubi a’zosi

Annotatsiya. *Maqolada arab tili va o‘zbek tilining morfologik (sarf) hamda sintaktik (nahv) tizimlari qiyosiy jihatdan o‘rganiladi. Arab tilidagi grammatik birliklarning o‘zbek tilidagi mosliklari ko‘rib chiqilib, umumiylik va farqlarning nazariy hamda amaliy ahamiyati yoritiladi. Shuningdek, o‘quvchilar til o‘rganishda uchraydigan xatolar tahlil qilinib, ularni bartaraf etish yo‘llari ko‘rsatib o‘tiladi.*

Kalit so‘zlar: *qiyosiy tilshunoslik, sarf, nahv, morfologiya, sintaksis, i‘rob, grammatik tizim, qiyosiy tahlil.*

Arab tili va o‘zbek tili qiyosiy tahlili tilshunoslikning eng dolzarb yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, u nafaqat nazariy jihatdan, balki amaliy o‘quv jarayonida ham muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki har ikki tilning o‘ziga xos grammatik tuzilishi, morfologik shakllanishi va sintaktik qurilishi mavjud bo‘lib, ular til egalarining tafakkur tarzini ham namoyon etadi. Arab tili o‘z ildiz va qolip tizimiga asoslangan murakkab morfologiyasi bilan ajralib turadi. So‘zlar uch harfli ildizdan kelib chiqib, turli qoliplarga joylashtirilishi orqali ma’no kasb etadi. Bu esa tilning ichki mantiqini mustahkamlab, lug‘at boyligini kengaytirish imkonini beradi. O‘zbek tili esa qo‘shimchalar yordamida so‘z yasallishini ta’minlaydi. Masalan, “yoz” fe’liga –uvchi, –uvchi+lik, –ilgan kabi qo‘shimchalar qo‘shilib, yangi so‘zlar hosil qilinadi. Bu jarayonning afzalligi shundaki, o‘zbek tilida so‘z yasallishi aniq va izchil qoida asosida shakllanadi, arab tilida esa bir ildizdan ko‘plab turli shakl va ma’no hosil bo‘lishi mumkin.

Ko'plik kategoriyasi ham bu ikki til o'rtasidagi farqni yaqqol namoyon qiladi. Arab tilida ko'plik jam' salim va jam' taksir ko'rinishida hosil bo'ladi. Masalan, kitāb – kutub, muallim – muallimūn shaklida. O'zbek tilida esa faqat –lar qo'shimchasi orqali ko'plik yasaladi: kitob – kitoblar, muallim – muallimlar. Shu bilan birga, arab tilida ism jinsga ega: muzakkar va muannas shakllari mavjud, o'zbek tilida esa jins grammatik kategoriya sifatida mavjud emas. Bu jihat o'zbek tilini o'rganuvchi arablar uchun qiyinchilik tug'dirmasa-da, arab tilini o'rganuvchi o'zbeklar uchun katta murakkablik keltirib chiqaradi. Chunki ular nafaqat ismni, balki sifat va fe'lni ham jinsga moslash orqali qo'llashlari kerak.

Sintaktik jihatdan ham ikki tilning tafovutlari diqqatga sazovor. Arab tilida gap qurilishi qat'iy nahv qoidalariga asoslanadi. Gaplar ismiy va fi'liy shakllarga bo'linadi. Ismiy gaplarda muftada' va xabar jins, son va i'robda bir-biriga mos bo'lishi shart. Fi'liy gaplarda esa fe'l odatda bosh o'rinda keladi va undan so'ng fā'il (egalik) keladi. O'zbek tilida esa gap qurilishi erkinroq bo'lib, so'z tartibi asosiy vosita hisoblanadi. Masalan, "Men kitobni o'qidim" gapida tartibni o'zgartirish mumkin: "Kitobni men o'qidim" yoki "O'qidim kitobni" kabi. Arab tilida esa bunday erkinlik cheklangan, chunki i'rob belgisi so'zlarning vazifasini ko'rsatadi. O'zbek tilida esa bu vazifani –ni, –ga, –da kabi qo'shimchalar bajaradi.

Qiyosiy tahlil natijalariga ko'ra, arab tili murakkab i'rob tizimiga ega bo'lgani uchun o'zbek o'quvchilari ko'pincha muftada' va xabar o'rtasida jins va son mosligini buzishadi yoki maf'ulning noto'g'ri i'robini qo'llashadi. O'zbek tilida bunday moslashuv yo'q, shuning uchun bu qoidalar ularga murakkab tuyuladi. Shu bois arab tili o'qitishda qiyosiy metoddan foydalanish samarali hisoblanadi: ya'ni, o'zbek tilidagi qoida va shakllarni arab tilidagi mos tushunchalar bilan qiyoslash orqali tushuntirish. Masalan, o'zbek tilidagi "kitobni o'qidim" gapidagi –ni qo'shimchasi arab tilida nasb holi bilan mos keladi.

Shuningdek, arab tilida sifat (na't) ismga jins, son va i'robda moslashadi. Masalan, "kitābun jadīdun" (yangi kitob) birikmasida sifat va ism i'robda hamohang bo'lishi shart. O'zbek tilida esa sifat faqat semantik jihatdan ismga bog'lanadi va

grammatik moslashuv mavjud emas: “yangi kitob” birikmasida sifat o‘zgarmaydi. Bu farq arab tilini o‘rganuvchi o‘zbek talabalari uchun eng ko‘p kuzatiladigan xatolardan biridir.

Umuman olganda, arab va o‘zbek tillari qiyosiy tahlili tilshunoslikda til tipologiyasini aniqlashga xizmat qiladi. Arab tili flektiv (so‘zning ichki tuzilishida grammatik ma’no yashiringan) til bo‘lsa, o‘zbek tili agglutinatив (qo‘shimchalar orqali grammatik ma’no ifodalangan) til sifatida qaraladi. Shu bois bu ikki tilni qiyoslash nafaqat nazariy, balki metodik jihatdan ham muhimdir. Qiyosiy yondashuv yordamida arab tilini o‘rganuvchi o‘zbek o‘quvchilari grammatik kategoriyalarni tezroq o‘zlashtirishi, arab tilidagi murakkab i‘rob va jins qoidalarini amaliy misollar orqali tushunib olishi mumkin.

Natijada shuni ta’kidlash mumkinki, arab va o‘zbek tillarini qiyosiy o‘rganish, morfologik va sintaktik xususiyatlarini tahlil qilish ikki tilning umumiylik va tafovutlarini ochib berish bilan birga, o‘quvchilarning til o‘rganish jarayonida uchraydigan qiyinchiliklarini yengib o‘tishda ham samarali ilmiy-amaliy asos vazifasini bajaradi.

Qiyosiy tilshunoslik arab va o‘zbek tillari o‘rtasidagi grammatik o‘xshashlik va farqlarni ochib beradi. Arab tilining sarf va nahv tizimi i‘rob, jins va qoliplar asosida rivojlangan bo‘lsa, o‘zbek tilining morfologiya va sintaksisi qo‘shimchalar hamda qat’iyroq so‘z tartibiga asoslanadi. Ushbu qiyosiy tahlil arab tilini ikkinchi til sifatida o‘rganayotgan o‘quvchilar uchun nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi, ularning tilni mukammal o‘zlashtirishiga ko‘maklashadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Абдуллаев, А. *Араб тили грамматикаси*. – Тошкент: Ўқитувчи, 2010.
2. Мамажонов, З. *Ўзбек тили морфологияси*. – Тошкент: Фан, 2008.
3. Ashurov, Sh. *Qiyosiy tilshunoslik asoslari*. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2015.
4. Wright, W. *A Grammar of the Arabic Language*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1996.

5. Versteegh, K. *The Arabic Language*. – Edinburgh: Edinburgh University Press, 2001.
6. Сиддикова, Н. *Араб тили синтаксиси*. – Тошкент: Фан, 2012.
7. Bozоров, О. *O'zbek tili sintaksisi*. – Т.: Yangi asr avlodi, 2017.
8. Crystal, D. *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. – Oxford: Blackwell, 2010.
9. Мамажонов, З., Абдуллаева, Д. *Қиёсий тилишунослик назарияси ва амалиёти*. – Тошкент: Фан, 2019.
10. Holes, C. *Modern Arabic: Structures, Functions and Varieties*. – Washington, DC: Georgetown University Press, 2004.